

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

ПОД КУПОЛА НА СКАЛАТА

ИНТРИГУВАЩ НОВ ПОГЛЕД
КЪМ ЗАГАДЪЧНОТО
ДРЕВНО СВЕТИЛИЩЕ

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571

9 771312 657664

5,99 лв.

0.9 >

СЪДЪРЖАНИЕ

На корицата:

Посетителите на Йерусалим спират в религиозния комплекс, заобикалящ Купола на скалата, на тази снимка от февруари 2022 г.

СНИМКА: ЗИЯХ ГАФИЧ

СТАТИИ

Пог купола

На върха на свещения хълм на Йерусалим Куполът на скалата е място на молитви и протести. Мащабна реставрация и археологически проучвания разкриват нови данни за възникването на това почитано и оспорвано светилище.

ТЕКСТ: АНДРЮ ЛОУЛЪР
СНИМКИ: ЗИЯХ ГАФИЧ
..... стр. 26

▲ Новото остаряване

Япония е водач в световен мащаб по адаптация към бързо застаряващо и намаляващо население. Но да имаш една от най-дълголетните популации в света означава да промениш много аспекти от обществото.

ТЕКСТ: САРА ЛЪБМАН
СНИМКИ: НОРИКО ХАЯШИ
..... стр. 54

Отново свободни

Аквариуми по цял свят отглеждат застрашени акули и ги пускат в морето – безпрецедентна и обнадеждаваща мисия.

ТЕКСТ: КРЕЙГ УЕЛЧ
СНИМКИ: ДЕЙВИД ДУБИЛЕ
И ДЖЕНИФЪР ХЕЙС

..... стр. 80

ГОРЕ: Цукими Аяно, на 72 години, изработва нова кукла в памет на жителите на родното ѝ село Нагоро на о-в Шикоку, Япония. Намаляващото село има стотици кукли, но само 25 жители.

КРАСИМИР ДРУМЕВ

В океана на ханчетата

Не знам дали има такъв природен закон, но лично аз установих, че с напредването на възрастта нараства броят на лекарствата върху нощното шкафче. Лошото е, че през нощта в просъницата ми понякога бутам шкафчето и таблетките се изсипват на земята. Запалвам лампата да ги събера и напълно се разсънвам...

Споделих с моя приятел Любо неволята си, той се заливаше от смях и ми предложи изненада. Да идем в семейния им апартамент и да видя какво е станало с библиотечните рафтове, които покриват в хола до тавана цели две стени. Прекрасни книги има там, класика и съвременни.

Влязох в хола и ахнах. Нито една книга нямаше там, вместо тях по рафтовете се мъдреха старателно подредени стотици шишенца и кутийки с всевъзможни хранителни добавки.

– Любо, откачил ли си? Защо е всичко това?

А той се усмихва. Нали знаеш – казва ми, – много гледам телевизия, а по нея край нямат рекламите на хранителни добавки. Буквално ме зомбират.

– Добре, но това са скъпи неща. Как се справяш със скромната си пенсия?

– Първо, продадох книгите си. Сетне почти престанах да се храня. Похапвам добавки – за вечна младост. И се смее.

Дадох му да прочете в този брой на *National Geographic* как в Япония се справят със старостта. Високотехнологична държава е, но демографски нещата са много тревожни. През 2010 г. японците са били 128 милиона, сега са под 125

и продължават да намаляват. Те обаче живеят дълго и населението днес е най-възрастното в света. Възникнала е жестока диспропорция между все по-възрастното население и все по-малко млади хора. Животът на обществото във всичките му аспекти радикално се променя.

И ето, Япония предлага все повече технологични иновации, дано те помогнат – роботи „медицински сестри“, болнични легла с изкуствен интелект и т.н. Но става ли от тях животът на старите хора по-приятен?

Любо е от Копривищица. Обичам да ходя там и често се питам какво прави държавата да не опустяват красивите градчета и села. „Назад към природата!“ – беше се провикнал преди векове Жан-Жак Русо. Та има ли по-добро лекарство от живот сред нея. Но не живот в недоимък, а с грижите на социална държава. И тогава лекарствата ще намаляят...

ФОТО
СВИДЕТЕЛСТВО

NATIONAL GEOGRAPHIC

БР. 09 (215)

МЕЧКИТЕ ПРЕЗ ЛЯТОТО

СНИМКИ:
МАРТИН ГРЕГЪС-МЛ.

През късите лета в канадската част на Арктика белите мечки излизат на сушата, а тя се оцветява в пъстри цветове.

ПОГЛЕД
КЪМ
ЗЕМЯТА
ОТ
ВСЕКИ
ВЪЗМОЖЕН
ЪГЪЛ

Дори и след като над него прелетял дрон, за да заснеме този кадър, едрият бял мечок, наречен Скар от фотографа Мартин Грегъс-мл., изобщо не трепнал в леговището си сред теснолистната Върбовка. Грегъс казва, че дал имена на много от мечките с надеждата, че това ще помогне на хората да ги видят като индивиди, които се нуждаят от защита.

Горе: мечките, които Грегъс нарича Бети и Вероника, се боричкали върху тази скала почти час, преди той да заснеме как образуват форма на сърце. Двете изглеждали неразделни, като често играели и ловували заедно. **Горе вдясно:** Две едри мечета изглежда пазят майка си, докато наблизко минава мъжки, който не е в кадъра. За Грегъс това изображение напомня

на Цербер, многоглавото куче от гръцката митология. **Долу вдясно:** Аврора и малкото ѝ Бийнс са се свили, докато наближава буря. Светкавиците и гръмотевиците са зачестили в региона в резултат от климатичните промени, казва Грегъс. Всеки път когато небето се раздирало, мечките се разтрепервали като кучета, дочули фейерверки..

В тази част на Арктика Всичко е плоско, казва Грегъс. Това означава, че дори и малък камък може да осигури по-добра гледка – но само ако мечката не е заспала. Мечките, включително Вероника (показана тук), често заставаха на този камък, оглеждайки

района за тюлени. Грегъс се надява да се върне на този бряг, където наблюдава как мечките „благоденстват и се адаптират към средата“. Но той знае, че в по-голямата част от ареала им белите мечки страдат поради повишаващите се температури.

ПРЕДИСТОРИЯТА

МЕСЕЦ, ПРЕКАРАН СРЕД СРЕД БЕЛИТЕ МЕЧКИ ПРЕЗ ЛЯТОТО,
ПОКАЗВА ЕДНА ПО-НЕЖНА СТРАНА НА НАЙ-ГОЛЕМИЯ
СУХОЗЕМЕН ХИЩНИК

„ВИНАГИ ВИЖДАМЕ белите мечки върху лед и сняг – казва фотографът Мартин Грегъс-мл. – Но те не спират да живеят през лятото.“ Решен да разкрие този не така познат маршрут към мечките, той направил полева станция в задната част на малка лодка и прекарал 33 дни северно от Чърчил, Манитоба, през летата на 2020 и 2021 г.

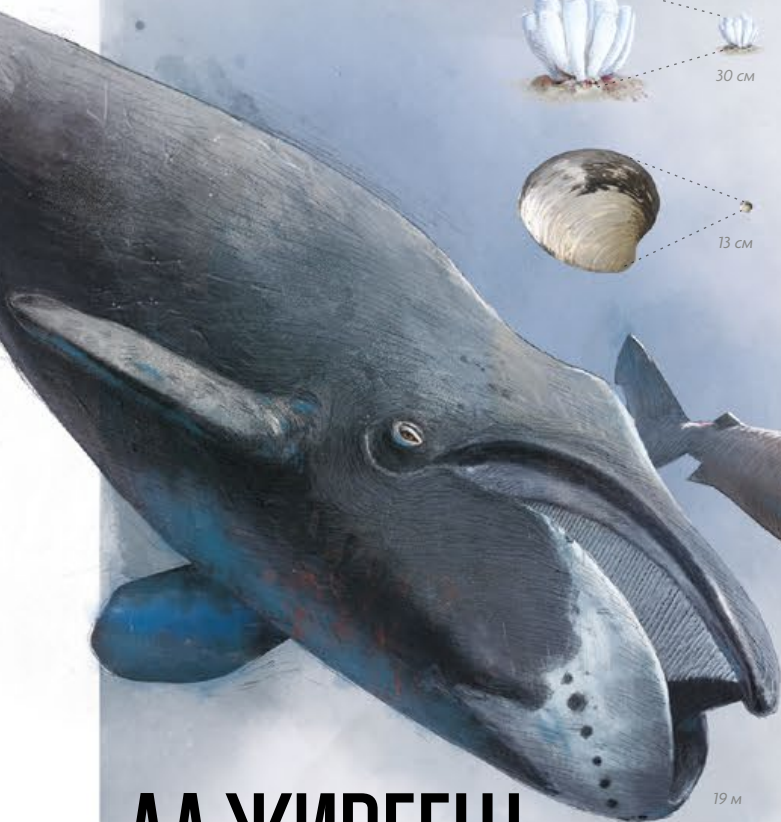
Колкото повече изучавал мечките, толкова повече научавал за различните им характери. Имало едно упорито мъниче, което нарекол Херкулес. То загубило едното си краче, но успяло да оцелее през първите си две лета. Една огромна женска, Уанда (долу), била страшилище за другите

мечки, но прекарвала дните си, протягайки се като йога из туфите теснолистна върбовка. Друга женска, Уилма, изглежда се чувствала толкова удобно около Грег, че кърмела малките си – Пебълс и Бам-Бам – достатъчно близо до него, така че дочувал доволните им звуци. Грегъс станал свидетел и на поведения, които рядко бил виждал преди, като например мечки да пасат растения и да ловуват малките на чайките, преследвайки ги до прибой. Засега подобни действия може би помагат на тази популация от бели мечки да се справя с последиците от климатичната промяна, но други мечки на други места гладуват.

—ДЖЕЙСЪН БИТЕЛ

„Оглеждахме се и си казвахме: „Къде е Уанда?“. Защото, ако тя беше тук, не беше нужно да се притесняваме за други мечки“ – казва Грегъс за едрата, но спокойна женска.

ДА ЖИВЕЕШ ДЪЛГО

ИЗГОТВИЛИ:
ФЕРНАНДО Г. БАПТИСТА
И ЛОУСЪН ПАРКЪР

Животът на някои животни е толкова дълъг, че някога се е смятал за невъзможен, други умират бързо, а няколко сякаш изобщо не остаряват. Гренландският кит например може да оцелее над 200 години въпреки рисковете от хищници, глад и болести. Учените се опитват да разберат как тези неостаряващи животни го постигат и дали тяхното дълголетие може да съдържа някои ключове към нашето.

Безсмъртна медуза

Може да обърне
жизнения си цикъл
и отново да се
превърне в полип.

Реален
размер

15 000 години

Силициева гъба
Най-дълголетното
същество на Земята

ПРИБЛИЗИТЕЛНО ПРЕДИ
ТОЛКОВА ВРЕМЕ

Ранните популации
пристигнали в
Северна Америка

507 години

Океанска мид
Arctica islandica
Не деградира с
възрастта

Магелановата
експедиция
обиколила
земното кълбо

392 години

Гренландска акула
Най-дълголетното
гръбначно животно

„Мејфлауър“ пристигнал
на плимутското
пристанище

19 м

6,4 м

211 години

Гренландски кит
Най-дълголетен
бозайник

Роген е
писателят
Херман Мелвил

175 години

Гигантска костенурка
Най-старото сухозем-
но животно в света

Роген е
постимпресионистът
Пол Гоген

1,2 м

122 години

Човек

Най-възрастното
човешко същество
на Земята, Жан Луиз
Калман (1875–1997)

Братята
Райт
полетели за
първи път

Реален
размер

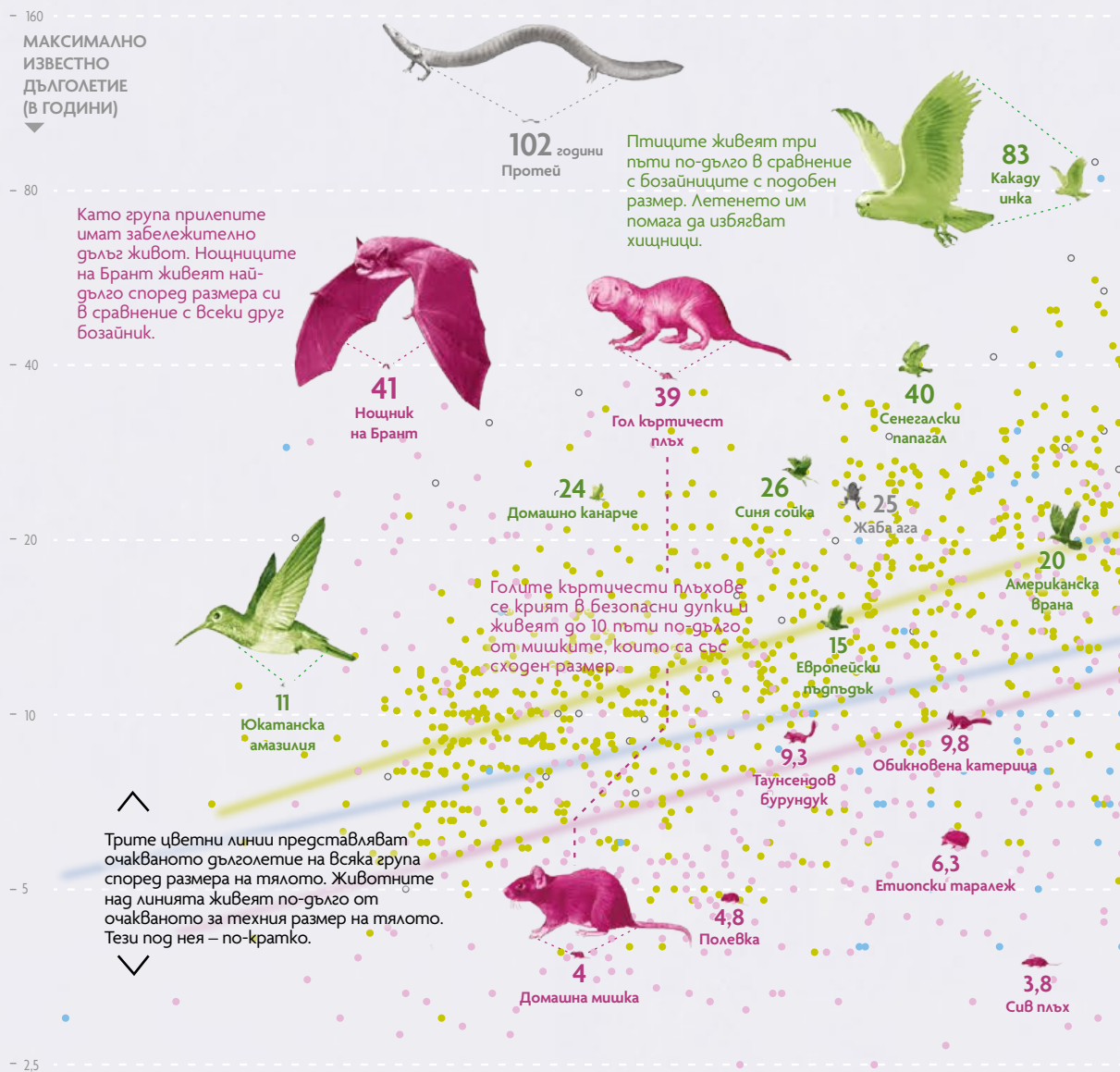
8 седмици

Попче

Eviota sigillata
Най-кратко
живеещото гръбначно

ВЪЗРАСТТА НА ЖИВОТНИТЕ

С по-малко естествени врагове, по-едрите животни са склонни да живеят по-дълго. По-дребните създания, обикновено плячка, трябва да растат и да се размножават бързо, за да предадат гените си през по-краткия си живот. Животните, които са извън тези норми, често живеят в нишови местообитания и са еволюирали да отблъскват както външните, така и биологичните опасности.

Големина на извадката

БОЗАЙНИЦИ - 999

Данните за дълголетие са събрани предимно от бозайници в плен

ПТИЦИ - 1088

Повечето данни са събрани от диви животни

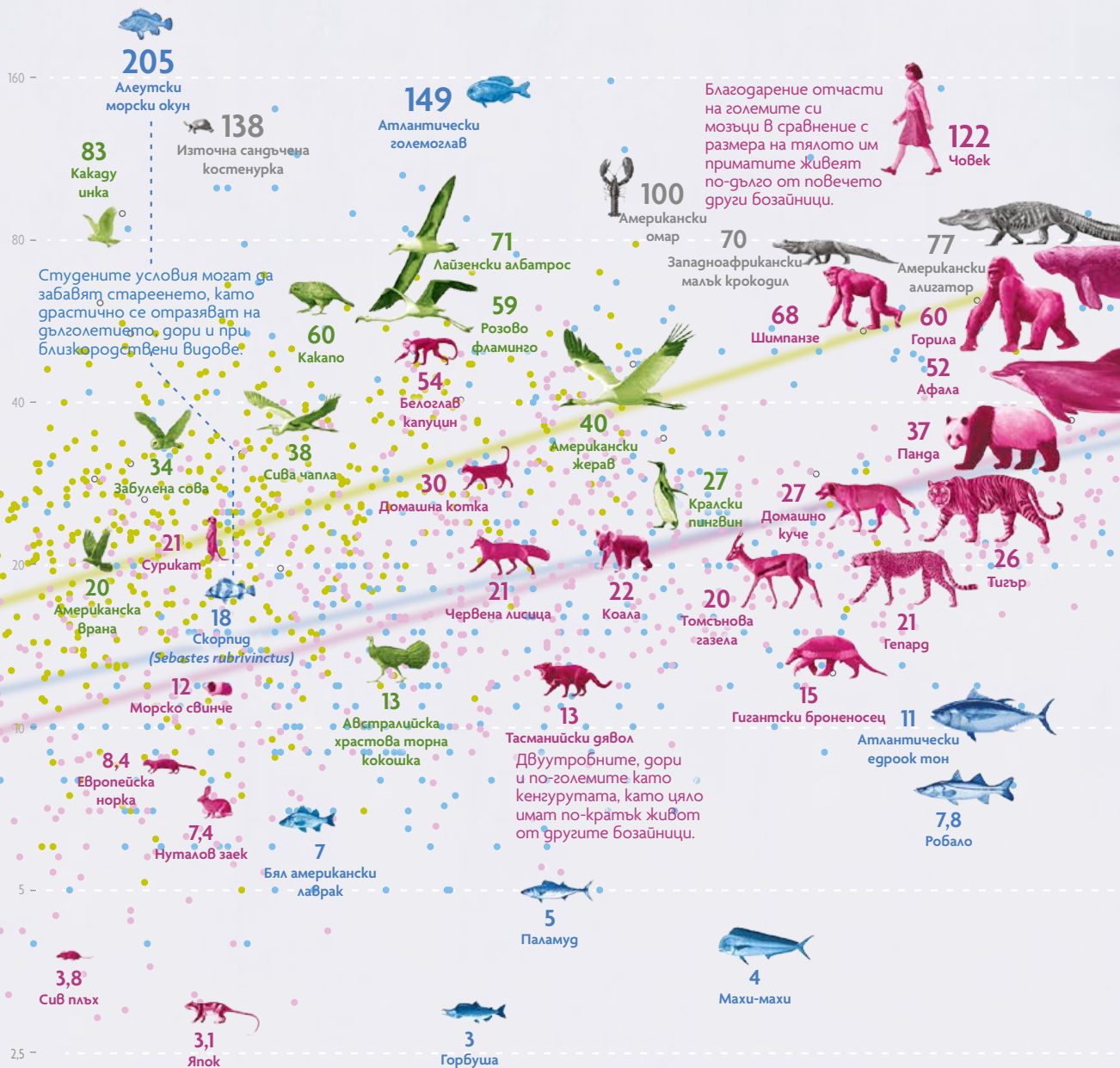
РИБИ - 427

Данни от кръговете на слуховите костици и радиоуглеродно датирание

ДРУГИ - 51

Исклучения по отношение на дълголетие, включително влечуги и черупчести

Този графика се основава на данните за дълголетие и телесната маса от базата данни за стареенето и дълголетие при животните *AgeAge*.

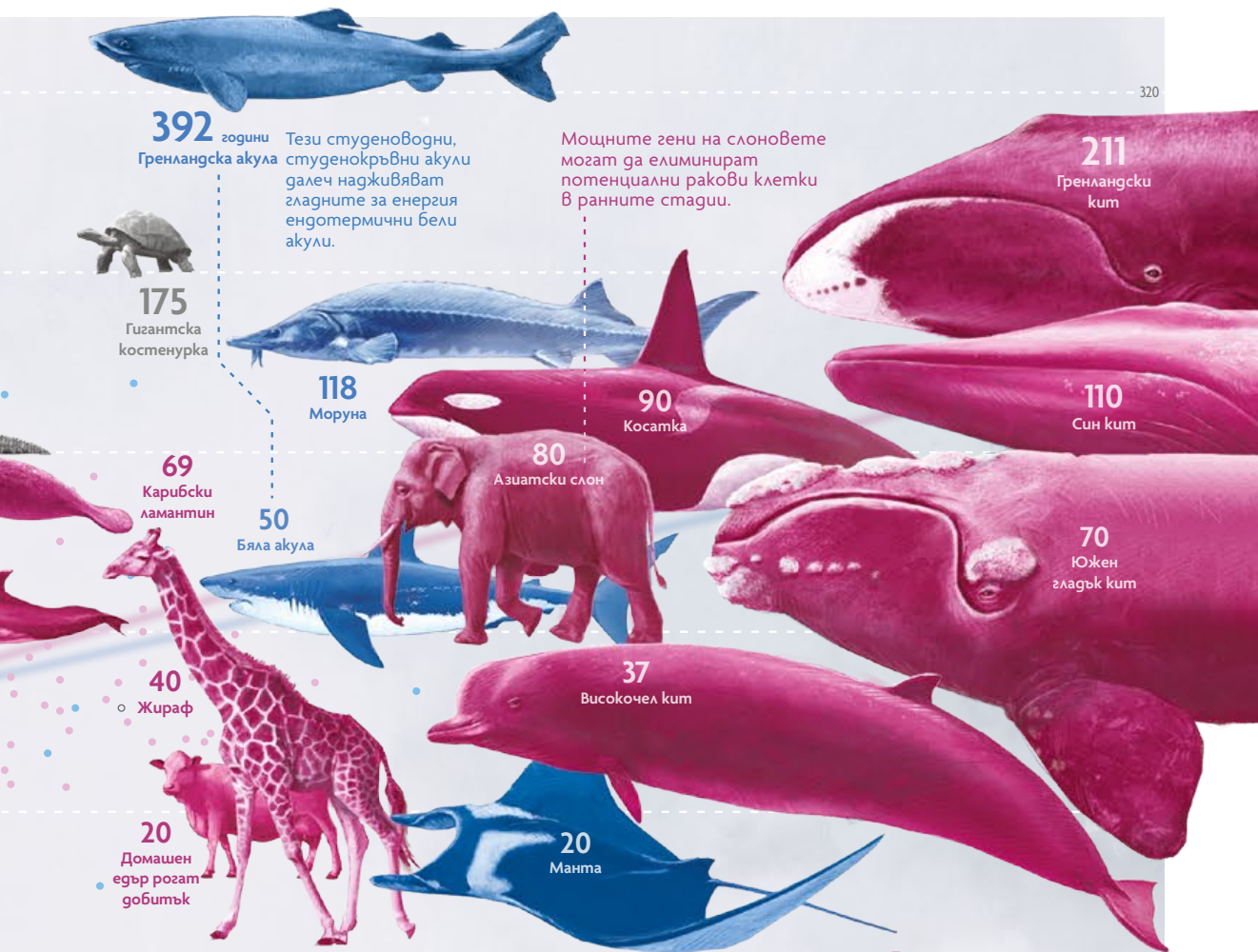
▲ МАКСИМАЛНО ИЗВЕСТНО ДЪЛГОЛЕТИЕ (ГОДИНИ)

1 — СРЕДНО ТЕГЛО

1 k2

10 k2

100 k2

ОПРЕДЕЛЯЩИ ФАКТОРИ ЗА ДЪЛГОЛЕТИЕТО

Два фактора оказват голямо еволюционно влияние върху животните, за да се адаптират:

Заобикаляща среда

Ниските температури например могат да забавят остаряването.

По-малките животни са по-склонни към хищничество.

Размер на тялото

По-големият размер на тялото обикновено води до по-дълъг живот.

На свой ред тези фактори могат да променят процеса на остаряване на генетично и клетъчно ниво.

Клетъчна функция

Клетъчна защита

Клетъчно обновление

1 m

10 m

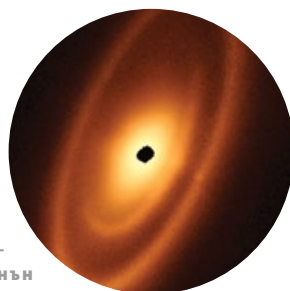
100 m

1

ВЕСТИ
ОТ ПРЕДНАТА ЛИНИЯ
НА НАУКАТА
И НОВИТЕ ИДЕИ

Забелязан е трети пояс

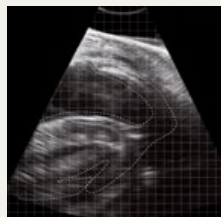
Ярката звезда Фомалхаут, опасана от 2 пръстена от космически отломки, отдавна интригува астрономите. Сега вече има нови данни за анализиране: изображения от космическия телескоп „Джеймс Уеб“ ясно показват 3 пояса, отделени с междини, вероятно дължащи се на гравитацията на невидими планети. — МЕГАН ГАНЪН

ОКЕАНСКА БИОЛОГИЯ

ВИДЕОЗОН ПОД ВОДА

БЕЗКОНТАКТНА УЛТРАЗВУКОВА ТЕХНОЛОГИЯ
ИЗСЛЕДВА ЖЕНСКИ СКАТОВЕ

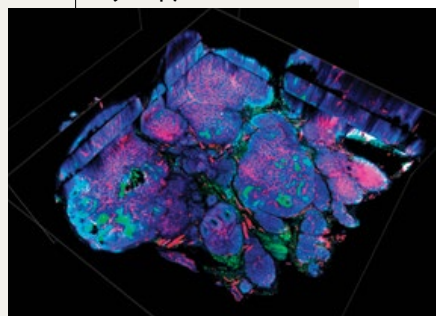
В края на своята между 12- и 13-месечна бременност рифовата манта има впечатляващ корем. На термина свилият се в утробата ѝ зародиш има размах на крилете почти 1,5 м. Но при рифовата манта (*Mobula alfredi*) бременността започва да личи едва на средата на срока —

затова група учени на Малдивите използвали безконтактни подводни сонограми (малката илюстрация), за да изучат бременността и степените на зрялост при скатове. Резултатите им, публикувани наскоро в *Journal of Fish Biology*, били „тревожни“ — казва водещият автор Нив Фроман (водолазът на снимката) от Тръста за мантиите. След като ултразвукът категорично показал кои манти са достатъчно зрели за размножаване и кои не са, станало ясно, че учениците са подценили броя на зрите — и вероятно годни да изнесят малки. Новите данни навеждат на мисълта, че раждаемостта на популацията е по-ниска спрямо по-ранни заключения, т.е. „рифовите манти са още по-уязвими, отколкото си мислехме“ — казва Фроман. — МЕЛИСА ХОБСЪН

МЕДИЦИНА

Батерия убива тумори

Китайски биоинженери са създали миниатюрна батерия за имплантиране, която улеснява унищожаването на тумори, като им спира кислорода и се зарежда от солена вода, инжектирана в околните тъкани. Вкарана в подмишнициите на мишки — в съчетание с експериментално лекарство, тя намалила с 90% клетките, образувачи рак на гърдата. Устройството предлага стратегия за усилване на действието на нови лекарства, атакуващи лишени от кислород ракови клетки (в зелено в това сканирано изображение на тумор). — ФРАН СМИТ

ОТСКОК КЪМ РЕЦИКЛИРАНЕ

ТЕКСТ: САРА ГИБЪНС

СНИМКА: РЕБЕКА ХЕЙЛ

НА ОТКРИТОТО ПЪРВЕНСТВО НА САЩ през този месец ще бъдат използвани около 100 000 нови топки за тенис. Те ще продължат да се използват от други играчи, но в крайна сметка ще отидат на боклука – съдбата на около 125 млн. топки годишно в САЩ, по данни на организацията с идеална цел *RecycleBalls*.

Изхвърлянето им е само част от вредите. Естествено добиваната гума допринася за обезлесяването; създаването на синтетична гума влошава индустриалното замърсяване. А това се случва още преди топките да отидат на сметицето, където се разграждат десетилетия наред и отделят възлероден диоксид.

От 2009 г. насам Френската федерация по тенис събира използваните тенис топки и ги изпраща във фабрики за рециклиране, където отстраняват покритието и използват гумата за тенис кортове. В САЩ *RecycleBalls* си партнира с фитнес и спортни клубове и играчи, за да преизползва гумата за изкуствена трева. Хората в САЩ с поне 100 стари топки за тенис могат да ги изпратят на *RecycleBalls* и да получат квитанция за намаляване на данъците. За тези, които разполагат само с няколко топки, има креативни начини да им върхнат втори живот. Срязана наполовина топка може да се използва за отвиване на стегнати капачки на буркани. Пуснете ги да плуват в басейна и обвивката от вълна и найлон събира мазните петна от лосиони за слънце. Освен това са чудесни играчки за енергични кучета, въпреки че е добре да ограничите дъвкането – мяхнатото покритие износва зъбния емайл. □

За да намалят замърсяването от милионите тенис топки, които се изхвърлят ежегодно, организации започват да събират и преизползват материалите от топките

ПОД КУПОЛА НА СКАЛАТА

На върха на свещения
хълм на Йерусалим
Куполът на скалата е
място на молитви и
протести. Мащабна
реставрация и
археологически
проучвания
разкриват нови данни
за възникването на
светилището.

**КУПОЛЪТ НА СКАЛАТА – АРХИТЕКТУРЕН ШЕДЪОВЪР И
ТРЕТОТО НАЙ-СВЯТО МЯСТО НА ИСЛАМА – РАЗКРИВА
ТАЙНИТЕ СИ НА УЧЕНИ, ПОЛУЧИЛИ БЕЗПРЕЦЕДЕНТЕН ДОСТЪП**

ТЕКСТ: **АНДРЮ ЛОУЛЪР**
СНИМКИ: **ЗИЯХ ГАФИЧ**

В центъра на Купола на скалата има оголена варовикова скала, която мюсюлманите почитат като мястото, откъдето Мохамед се възнесъл на мистичното си пътуване в небето. Една от най-големите колекции от ислямски мозайки покрива 1190 кв.м от вътрешността на сградата.

„НА ВСЕКИ НАБЛЮДАТЕЛ ЩЕ МУ ОКЪСЕЕ ЕЗИКЪТ, АКО СЕ ОПИТА ДА ГО ОПИШЕ –

възхитил се обрзгналият пътешественик Ибн Батута, когато посетил Йерусалим през 1326 г. – Това е една от най-фантастичните сгради, с най-свършена архитектура и необичайна форма.“

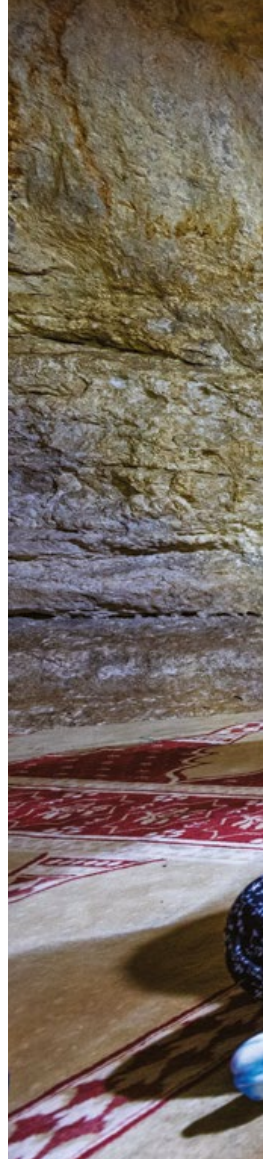
Вече наг 13 века Куполът на скалата е перлата в короната на свещения акропол на Йерусалим – обширно място, което евреи и християни наричат Храмовия хълм, а за мюсюлманите е Харам ал Шариф – Благородното светилище. Куполът е най-старата ислямска сграда и е равна по духовна значимост на съседната църква на Божи гроб, а по изящество съперничи на Тадж Махал. Семплата геометрия, облечена в разкошни материали, придава на емблематичната постройка непреходна привлекателност.

Една студена зимна сутрин храмът бавно се изпълва с жени с дълги палта и хиджаби. Докато мъжете се мълят в много по-голямата джамия „Ал Акса“ на стотина метра на юг, това спокойно пространство е запазено най-вече за мюсюлманските жени и деца.

Сирийн Карим, облечена в черно начална учителка на средна възраст, махва с ръка към скалната грамада, заемаща центъра на сградата. „Ето оттук Мохамед, мир нему – казва тя, – се възнесъл на небето, за да се срещне с всички пророци, и тук се върнал с посланието да се молим пет пъти на ден.“

Свещената плоча е с цвят на лунна скала, а грубата ѝ надупчена повърхност рязко контрастира с великолепието наоколо. Обграждат я два концентрични пръстена от мраморни и порфирови колони и стълбове, които поддържат нашарения с фантастична плетеница от

Майка и дъщерите ѝ се молят в Кладенеца на душите – крипта под свещената скала. Някои смятат, че тук душите на мъртвите очакват Страшния съд.

форми купол. По стените се точат арабски надписи – заедно с една от най-големите колекции от средновековни мозайки в света. Гледани отдолу, мъничките стъклени кубчета се сливат в тучни палми, наметали гроздове и скробицица от диадими и озърлици. От време на време глъб прелита през една от четирите отворени врати и започва да се върти сред кръглия простор.

Тясно стълбище от изтрпiti мраморни стъпала води под скалата към грубо оформена крипта, наречена Кладенеца на душите. Според мюсюлманското предание под пещерата текат райските води, а някои християни и евреи от давна си представят, че тук се крие таен проход, пълен със скъпоценности.

През 1911 г. европейски търсачи на скробицица подкупили пазачите и издълбали пода на пещерата с напразната надежда да открият легендарния Кивот на завета. Светотатството предизвикало гневни размирици, продължили седмици наред. Седем десетилетия по-късно висши израелски равини пробили отвор в основата на Стената на плача и продължили да дълбаят на изток в опит да достигнат свещената реликва. Незаконното търсене довело единствено до кратко спречкване между евреи семинаристи и мюсюлманската охрана и страхове от регионален конфликт.

Куполът на скалата като по чудо е оцелял от грабителите, земетресения, религиозни

Само мюсюлмани
могат да се молят
В купола и околния
комплекс „Ал Акса“ с
площ 14,4 ха – вековно
правило, целящо
да съхрани крехкия
мир в Йерусалим. Но
Все повече евреи
претендират за
право да се молят на
площада и заплашват
да сложат край на
традицията.

размирици, кървави нашествия и по-прозаични заплахи като гълъбови курешки, запушили улиците му, поради което по стените му се стичала вода. Впечатляващият му образ краси чаши за кафе, пешикири и скрийнсейбъри, а рамкирани снимки на купола висят в джамии, всекидневни и обществени сгради по целия свят.

„Близо два милиарда души се чувстват свързани с това място“ – казва Шейх Омар Кисуани, директор на религиозния комплекс, докато стоим на слънчевата каменна платформа, която поддържа купола, подобно на гнездо за скъпоценен камък. „Когато пророкът Мохамед се спуснал от небето по Божията воля – казва брадатият духовник и разперва ръце, за да обхване нтеките, градините, дворовете и сградите, които се смятат за една единствена голяма джамия, – всички пророци се събрали тук да се молят. Затова да се молиш тук е равнозначно на 500 молитви на друго място.“ Освен това днес Куполът на скалата се намира в центъра на един от най-трудните геополитически спорове на света, а златното му кубе често е фон на яростните сблъсъци между палестинските богомолци и израелската полиция.

Мюсюлманите се прекланят пред светилището като най-важното за исляма след Мека и Медина, а палестинците го почитат като свещен символ на тяхната нация. За много религиозни евреи обаче сградата е коцунство, което трябва да бъде разрушено, за да се построи нов еврейски храм. Някои християни евангелисти също настояват да бъде заменен с нов храм, който да задейства завръщането на Исус Христос. Политиците из целия регион ги побиват тръпки от тази взривоопасна смес от вярвания, тъй като се боят, че всеки опит да бъде разрушен ще доведе до катастрофална война.

И макар Тадж Махал и църквата на Божи гроб със сигурност да са възникнали като гробници за известни личности, причината за строежа

на купола е повод за спекулации и несигурност. „Трябва да отстраним цялата политика, насложена върху купола, все едно белим лук, за да разберам как и защо е бил построен“ – казва американската изкуствоведка Беатрис Сен Лоран, която 30 години изучавала мястото със своя палестински колега Исам Аюад, починал през 2018 г. Резултатите им предлагат интригуващ нов поглед към загадъчното древно светилище и мюсюлманския водач визионер, който може би го построи.

ЕСТ ВЕКА СЛЕД като римляните сринали Йерусалим и комплекса на Еврейския храм, акрополът продължавал да е в развалини. За византийските християни тази пустош била доказателство,

че тяхната религия е триумфирала над юдаизма. Само няколко години след смъртта на Мохамед в Медина през 632 г. мюсюлманска армия превзела без бой най-свещения християнски град. Когато новите владетели решили да създадат свое богослужебно място в Йерусалим, изборът им бил очевиден.

Според ранните извори архитекти били двама жители на Йерусалим: мюсюлманският богослов Раджа ибн Хайва и християнинът Язид ибн Салам.

Не се наложило да търсят вдъхновение далеч. На хвърлей място се намирала построената през IV в. църква на Божи гроб, чиято огромна ротонда според християните се издига над гробницата на Исус. А осмоъгълни църкви – форма, която извежда корените си от гревен Рим – имало в съседна Цезаря на брега на Средиземно море и покрай Галилейското езеро.

През 1992 г. строители, разширяващи магистралата между Йерусалим и Витлеем, се натъкнали на останките на още една осмоъгълна сграда. (Продължава на стр. 46)

**„ТРЯБВА ДА ОТСТРАНИМ ЦЯЛАТА ПОЛИТИКА,
НАСЛОЖЕНА ВЪРХУ КУПОЛА,
ЗА ДА РАЗБЕРЕМ КАК И ЗАЩО Е БИЛ ПОСТРОЕН.“**

—БЕАТРИС СЕН ЛОРАН, ИЗКУСТВОВЕД

Портата на търговците
на памук, една от
седемте, осигуряващи
достъп от Стария град
на Йерусалим
към комплекса
Ал Акса, датира от
XIV в. Израелските сили
за сигурност строго
контролират всеки
Вход, което понякога
води до протести
и сблъсъци.

ОФОРМЕН ОТ ВЯРАТА

Старият град на Йерусалим е наплатен с история, вярвания и разделения. Тук се намирали двата изчезнали понастоящем храма, които векове наред били в центъра на еврейското богослужение. Християните вярват, че тук Исус от Назарет възкръснал след разпятието. Тук е и камъкът, който мюсюлманите почитат като мястото, откъдето Пророкът Мохамед започнал нощното си пътуване в небето. Тези събития направили града свещен за три големи религии, което довело и до мирни епохи, и до кръвопролития.

Спорни територии

По време на Шестдневната война през 1967 г. Израел превзел Източен Йерусалим, Западния бряг и Ивицата Газа. Въпреки протестите на международната общност Израел продължава да строи селища на Западния бряг, където 450 000 израелци живеят сред 2,5 млн. палестинци.

Конфликтна столица

Израел обявил Йерусалим за столица през 1949 г. и след Шестдневната война анексирал Източен Йерусалим от Йордания. Зелената линия (в пунктир) бележи договорената от ООН граница. Палестинците са обявили Източен Йерусалим за своя бъдеща столица.

СЛЕДИ ОТ ТРИ ХИЛЯДОЛЕТИЯ

Обитаван без прекъсване още от бронзовата епоха, Йерусалим бил оформен от поредица владетели и империи. Според Библията израелтяните царе завладели града и построили храм на мястото, което днес мюсюлманите наричат Харам ал Шариф.

Ок. 1000–930 г. пр.Хр.
Израелтяните отнемат малкото укрепено селище от ъевусеите.

Ок. 930–720 г. пр.Хр.
Столицата се разраства и заема и високите части на хълма Мория.

720–586 г. пр.Хр.
Йерусалим остава столица на Юдея след падането на северното царство Израил.

СТАРИЯТ ГРАД ДНЕС

На тези 90 ха живеят над 30 000 души, около две трети от тях в Мюсюлманския квартал. Сред къщите, магазините, археологическите обекти и правителствените сгради са пръснати над сто синагоги, църкви и джамии.

19–4 г. пр.Хр.

Цар Ирод Велики, издигнат на трона от Рим, обновява комплекса на Храма.

638–1099 г.

Мюсюлманският владетел Омар превзема града; построен е Куполът на скалата.

1099–1187 г.

Християните кръстоносци превземат Йерусалим и сменят предназначението на свещените сгради.

1516–1917 г.

Османските турци контролират града. Настоящите стени на Стария град датират от този период.

МАТИО У. КУОСТИК И ПАТРИША ХИЙЛИ, NGM. ИЗТОЧНИЦИ: ИЗРАЕЛСКИ ТОПОГРАФСКИ ИНСТИТУТ; THE CARTA JERUSALEM ATLAS, CARTA JERUSALEM; PLANET LABS, INC.; ЕРИК Х. КЛАЙН, УНИВЕРСИТЕТ „ДЖОРДЖ ВАШИНГТОН“

ХИЛЯДОЛЕТНО МЯСТО

Куполът на скалата, построен по време на мюсюлманската династия на Омаядите и красящ силуета на Йерусалим, бил обновяван и реставриран в продължение на 13 века. Въпреки това основните му елементи са се съхранили през времето. Учени проучват исторически документи, архивни снимки и останки от оригиналната му фасада и откриват нови детайли от множеството архитектурни промени.

ХАРАМ АЛ ШАРИФ
(понастоящем)

Осмоъгълният Купол на скалата има четири входа, обърнати към посоките на света.

Стената на плача

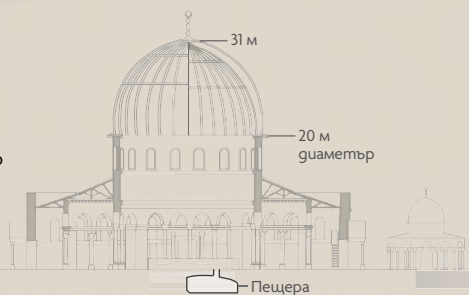
Джамия „Ал Акса“

Куполът на скалата

Куполът на веригата

Кладенецът на душите

Точно под скалата има малко молитвено помещение в естествена пещера.

Нови шарки

Някога външността на светилището била покрита с мозайки. От XVI в. насетне то е облицовано с плочки с надписи и геометрични и растителни мотиви.

Екстериорни керамични плочки през вековете

Поглед през времето

Първите прозорци били ажурни от мрамор. При реновирането през 60-те години експерти използвали техники от османския период, за да възстановят витражите.

Настояще

VII в.

Камък

Витражи (интериор)

Стъкло и плочки (екстериор)

■ Период на важна реконструкция | Данни за земетресение

700 г. сл.Хр.

800

900

1000

660–691 г.

Разчиствени са останките по свещения хълм; Омаядите построяват Купола на скалата около оголената скала.

1022–1038 г.

Земетресение поврежда купола; мюсюлманската династия на Фатимидите добавя оловен покрив и ремонттира мозайките.

1200

КВ.М КУПОЛА

45 000

КЕРАМИЧНИ ПЛОЧКИ

1380

24-КАРАТОВИ ЗЛАТНИ
ЛИСТА ЗА ПОКРИВА

1190

КВ.М ИНТЕРИОРНИ
МОЗАЙКИ

1100

1200

1300

1400

1141–1150 г.

Европейските кръстоносци християни правят настилка над скалата и издигат олтар, ограден с метален паранет.

1187–1193 г.

Мюсюлманският водач Саладин премахва олтара и обновява многоцветния интериор на купола.

1260–1510 г.

Египетските мамелюци възстановяват покрива, мозайките и пишно украсените полове.

МЮСЮЛМАНСКИТЕ
ВЛАДЕТЕЛИ
ДОКАРАЛИ В
ЙЕРУСАЛИМ
МАЙСТОРИ ОТ
ДАЛЕЧНИ СТРАНИ.
В РЕЗУЛТАТ СЕ
ПОЛУЧИЛ
**ЗАБЕЛЕЖИТЕЛЕН
СИНТЕЗ НА
ТРАДИЦИИ ОТ
РАЗЛИЧНИ КРАЙЩА
НА ИСЛАМСКАТА
ИМПЕРИЯ.**

Жени се спускат по стълбището, което води под свещената скала към Кладенеца на душите. Мраморни пана, щедра позлата и стъклени мозайки, вероятно дело на персийски майстори, красят интериора на светилището. Арабски надписи обявяват върховенството на Аллах и отхвърлят християнската доктрина за Троицата.

(Продължение от стр. 34) Рина Авнер от Израелската служба по древностите оглавява разкопките в една маслинова горичка край бензиностанция. Тя установила, че става дума за отдавна изгубената църква „Катизма“ – Седалището на Дева Мария. Построена през 456 г., църквата има вътрешен и външен пръстен, които опасват голяма колкото канане скала, където – както се твърди – Дева Мария, бременна с Иисус, седнала да си почине на път към Витлеем. Авнер смята, че църквата, която станала популярно място за поклонение за ранните мюсюлмани, е послужила като модел за намиращия се на 5 км на север Купол на скалата. „По онова време християнските свети места още могли да бъдат почитани споделяно – казва тя – и преданията и вярванията да бъдат възприети от исляма.“

ПРИ ВСЕ ТОВА Куполът на скалата не е просто по-величествено копие на християнски храм. Вместо аскетичните фасади на повечето византийски църкви оригиналният екстериор на светилището бил покриван със стъклени мозайки. Четирите врати на сградата, отварящи се към посоките на света, също нямат явен прецедент в района.

Дворци с куполи и четири врати и църкви с външни мозайки съществували на повече от 1500 км на юг, в богатото Сабейско царство в югозападна Арабия – така твърдят училата в Харвард изкуствоведка Сен Лоран и Ауад, дългогодишен главен архитект и реставратор на Благородното светилище. Освен това изтъкват, че изяцините мозайки демонстрират влияния от Сасанидската империя на изток, в земите на днешните Ирак и Иран.

Декоративните корони напомнят за царската украса за глава, която ислямските сили пленили от сасанидския владетел. Тези влияния навеждат на мисълта, че мюсюлманските управници докарвали в Йерусалим занаятчии от далечни страни. Освен това строителите събрали и използвали за строежа камъни и колони от еврейските, римските и византийските развалини в Йерусалим. В резултат се получил забележителен синтез от традиции от отдалечени краища на бързо разрастващата се ислямска империя.

Когато бил завършен, за известно време куполът се превърнал в място за тържествени ритуали. Ранни хронисти описват служители, помазващи скалата със златисто масло, направено от шафран, мускус и амбра. Други кадели с кадилници тамян, а пушекът се разнасял из града като благоуханен призив за молитва и привличал поклонници и дюкянджии да обикалят камъка – обичай, който може би се корени в предислямските арабски традиции.

Защо обаче мюсюлманските лидери вложили толкова много време, усилия и пари в богато украсеното светилище? За днешните вярващи като Карим и Кисуани то отдава почит на мистичното пътуване на Пророка в небето. Само че това възнасяне въобще не се споменава в малкото текстове, които са съвременни на строежа на купола.

Някои твърдят, че новата династия на Омаядите, основана през 661 г., искала да увеличи престижа на Йерусалим за сметка на Мека, център на политическите ѝ противници.

Други смятат, че куполът установил ислямското присъствие в града, който тогава бил преобладаващо християнски.

Едно е сигурно – сградата отдава почит на оголената скала в своя център. В допълнение към историята за мистичното възнесение на Мохамед също така се твърди, че това е мястото, където бил създаден Адам, където Авраам почти пожертвал сина си Исаак и където мъртвите ще бъдат съдени на края на дните.

ДОСКОРО ОСНОВНОТО свидетелство, посочващо точната дата на строежа на купола и главния му поръчител, беше надпис на една от аркадите на сградата. Мозаичните писмена са запечатили 691 г. и вероятно името на омаядския халиф Абд ал Малик, който управлявал по това време, макар че името му било подменено от по-късен владетел, пожелал да си припише заслугата. Съответно дълго време се смятало, че Абд ал Малик е съзателят на сградата, като датата бележи или началото, или края на строежа.

Но в началото на 90-те години на миналия век се появила буквално златна възможност

да бъдат събрани нови данни, тъй като куполът отчаяно се нуждаел от ремонт след калпавата реставрация, извършена от египетски екип през 60-те години. Въпреки че Израел контролира сигурността на акропола, пазител на светинята продължава да е кралят на Йордания. Крал Хусейн продал къщата си в Лондон, за да набави 8,2 млн. долара за закупуването на 80 кг 24-каратово злато за позлатата на купола.

Ауад ръководил реставрацията през 90-те и позволил на Сен Лоран да документира процеса. Възползвайки се от редкия шанс, двамата учени изследвали сградата от основите до шипа. Едно от най-интересните им открития било, че прочутият надпис покрива по-ранни мозайки. Въз основа на това и на други данни Сен Лоран и Ауад твърдят, че първият дарител на сградата бил предшественикът на Абд ал Малик, противоречивият основател на Омаядската династия Муавия. Син на търговец, който станал един от писарите на Мохамед, Муавия бил „брилянтен и хитър опортюнист“, както твърди един ислямски историк. Издигнал се до управител на областта Сирия, която включвала и Йерусалим, когато между съперничаещите си лидери на зараждащата се империя избухнали междуособици. Този травматичен конфликт разцепил мюсюлманската общност на днешните сунити и шиити.

След като съперникът му бил убит през 661 г., Муавия наченал монументална строителна програма, която включвала и възстановяване на стените и портите на Благородното светилище. Сен Лоран и Ауад твърдят, че Куполът на скалата бил част от този огромен проект и че бил замислен както за религиозни цели, така и като седалище на царската власт. „Изглежда точно като короните по мозайките“ – отбелязва Сен Лоран относно характерната геометрична форма на сградата и богато украсения ѝ екстериор.

Най-противоречивото им твърдение е, че храмът бил отворен не само за мюсюлмани, но и за евреи, християни и зороастрийци по време на наречения от Сен Лоран „период на включването“. Това, че новите ислямски управници позволили на евреите да се върнат и че разрешавали християнско богослужение, е добре засвидетелствано в документите от онова време, което подкрепя идеята за мимолетна епоха на нещо повече от просто религиозна толерантност. Погледнат по този начин – казва Сен Лоран, – куполът бил венецът на „идеята за единство на Муавия“.

ТРУДНО ЩЕ ОТКРИЕТЕ подобна хармония в днешния Стар град. През 1984 г., подтикван от ментора си екстремист, Йехуда Ецион събрал 300 кг краден динамит и шепя други евреи ултранационалисти.

Целта им била да взривят купола.

„Беше необходимо – обяснява спокойно Ецион, когато го посещавам в дома му в добре охранявано селище на Западния бряг. – Нямаше друг начин да се построи трети храм.“ Много евреи вярват, че куполът се издига на мястото на предишните два храма. Информатор ги издал на полицията, преди групата да успее да изпълни плана си, и Ецион прекарал пет години в затвора за заговор за извършване на престъпление.

Други атаки били по-успешни. През 1982 г. израелски войник от Балтимор започнал да стреля напосоки в храма, като убил двама и ранил тежко още няколко души. Йерусалимският вакъф – ислямската фондация, която се грижи за акропола – твърди, че е имало десетки опити от страна на еврейски екстремисти да повредят или разрушат сградата.

Сега Ецион твърди, че разрушаването на купола може да стане единствено с

НАЙ-ПРОТИВОРЕЧИВОТО ТВЪРДЕНИЕ Е, ЧЕ ПРЕЗ ПЕРИОД НА РЕЛИГИОЗНА ТОЛЕРАНТНОСТ ХРАМЪТ БИЛ ОТВОРЕН И ЗА ПОСЛЕДОВАТЕЛИ НА ДРУГИ ВЕРОИЗПОВЕДАНИЯ.

ГОРЕ

Много части от гревния храм са били заменени през последния век. Плочките отвън датират от 60-те години, а позлатеният купол – от 90-те. Първоначално листовата позлата била толкова ослепителна на силното йерусалимско слънце, че се наложило да я матират.

ГОРЕ ВДЯСНО

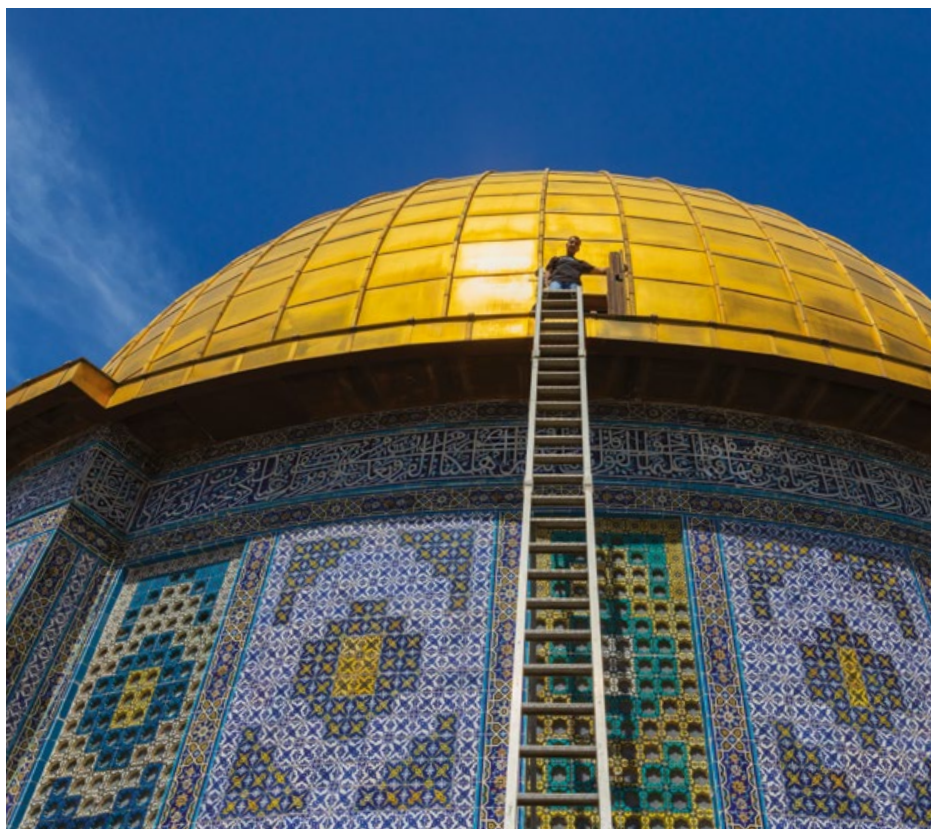
Шейх Омар Кисуани, директор на комплекса „Ал Акса“, бракосъчетава двойка (в бяло) по време на церемония в Купола на скалата. „Всяка църква и синагога в Светите земи е място за мир – казва той. – Само тук имаме военна зона.“

ДОЛУ ВЛЯВО

Баща и син отдърхват за миг сред пищното Великолепие на купола. Реставраторите се мъчат да поддържат стареещата сграда, където ремонтът на течащия покрив или поставянето на нов килим бързо може да прерасне в политическа драма.

ДОЛУ ВДЯСНО

Палестинци участват в протест на стъпалата към купола, който се е превърнал във важен символ на палестинския стремеж за независимост – наравно с привързаността на евреите към близката Стена на плача.

ТЕКСТ: САРА ЛЪБМАН

СНИМКИ: НОРИКО ХАЯШИ

НОВОТО ОСТАРЯВАНЕ

Япония е водач в световен мащаб

по адаптация към бързо застаряващо

и намаляващо население

Япония променя много аспекти от обществото, докато населението ѝ застарява, включително ритуали като общественото къпане. Джиро Таджима, на 88 години, бива изплакнат, докато се подготвя да се потопи в токийска баня, резервирана през повечето дни до ранния следобед за по-възрастни хора, за да се раздвижват, да обядват и да се насладят на потапянето във водата. Застраховките за дългосрочна грижа в Япония покриват по-голямата част от разходите.

ПРЕХОДНА СНИМКА

Една от най-възрастните гейши в Япония, които все още работят – 82-годишната Икуко Акасака, е изпълнявала трудното традиционно изкуство на танци и разговори с клиентите в продължение на 64 години. „Във всеки един момент искам да научавам нови неща и да усъвършенствам изкуството си“ – казва тя.

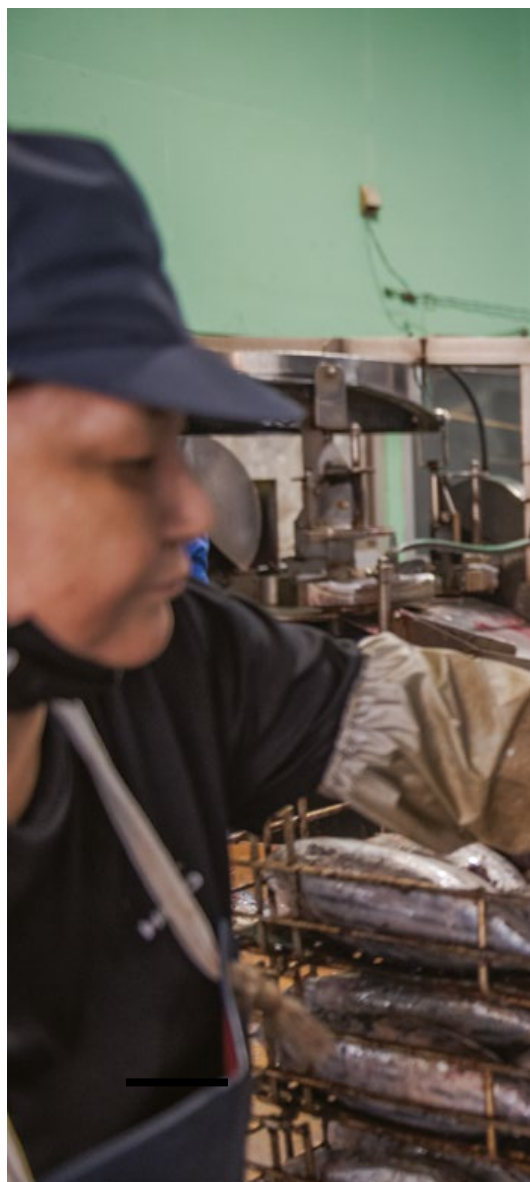

Чикайоши Гонда,
на 97 години, готви
кнедли, известни
като *ояки*, докато
Харуми Окубо, на 80, ги
оформя. Ресторантът
в Огава, където те
работят, започнал да
наема възрастни хора,
тъй като населението
на това планинско
село побеляло. Сега
средната възраст
на служителите е
70 години.

**В една облачна
съботна сутрин
в Ивасе – сънлив
пристанищен
район в края на
залива Тояма
на най-големия
японски остров,
улиците са пусли,
докато не наближи
уреченият час.**

Възрастна жена подава глава през входната си врата и се заглежда надолу по главната улица, обградена от двете страни с традиционни ниски дървени сгради. Друга напредва пъргаво по тясна странична алея. Няколко минути по-късно пристигат две камиончета и спират. Районът внезапно се оживява. Появяват се петима работници с оранжеви жилетки и започват да цъкват наоколо, като поставят пътни конуси, раздават пазарски кошници и многократно се извиняват, че са преместили мобилния хранителен магазин „Токушима-мару“ на няколко метра от обичайното му място. Те пренасят продукти от първото камионче към второто, което ефективно се превръща в миниатюрен магазин с разгъваеми рафтове и червени сенници. Лявата страна е с хладилник и е заредена с индивидуални порции риба и месо, кисело мляко, яйца и други бързо развалящи се продукти. Земеделската

В Ибусуки, крайбрежен град на югозапад, Нга Ту Нгуен и Миен Ту Тран, и двете от Виетнам, работят в „Мифуку Суисан“, компания, произвеждаща люспи от сушена риба тон – основна подправка в японската кухня. Президентът на компанията казва, че чужденците на обучение като тях, на които им е разрешено да останат в Япония за 5 години, сега са незаменими.

продукция е вдясно; закуските и крекерите – отзад. Пет-шест купувачи, всичките възрастни жени, обикалят неуверено около камиончето.

Мибако Каваками, приведена 87-годишна жена с коса на черта, подава бастунa си на един работник и взема малка кошница. Купува праз, моркови, три глави лук и кутия мляко. Каваками живее сама зад един близък храм. „Тук имаше много магазини, но всички изчезнаха – казва тя. – Сергиите за зеленчуци, за риба – всички затвориха преди около пет години.“ Тя пресича несигурно улицата,

за да посрещне 86-годишната си съседка, която е дошла да ѝ помогне да пренесе продуктите.

Ивасе се е опразнил. Младите са заминали, а тези, които са останали, остаряват. Подобна е динамиката в цяла Япония, където раждаемостта продължава да спада от десетилетия. Населението на страната достигна своя пик от 128 млн. души през 2010 г. Сега то е под 125 млн. и прогнозите са да продължи да намалява през следващите 40 години. Същевременно японците живеят по-дълго – средно 87,6 години за жените и 81,5 години за мъжете.

Като изключим малкото княжество Монако, населението на Япония сега е най-възрастното в света.

Въпреки че са стряскащи, числата не могат да предадат колко дълбоко се отразява тази демографска промяна на ежедневието. Все по-диспропорционалното съотношение от все повече възрастни хора и все по-малко млади вече променя всеки аспект от живота в Япония, от физическия ѝ облик до социалните ѝ политики, от бизнес стратегиите до трудовия пазар, от публичните пространства до частните домове. Япония се превръща в страна, проектирана за и доминирана от възрастните хора.

Гледайте вечерните новини и ще чуете доклади за застаряващото общество в Япония толкова често, колкото и прогнозата за времето. *Младите хора, грижещи се за членове на семейството, се нуждаят от по-голяма подкрепа. 100-годишен шофьор качва автомобила си на тротоара, удря пешеходец. По-голямата част от членовете на якудза в Япония вече са над 50-годишни.* Застаряването е навсякъде. На някои влакови платформи има вдлъбнатина в основата на всяка седалка: място, където да поставите бастуна си. Изоставените „призрачни къщи“, обвити в лиани, са честа гледка в опустели общности като Ибасе, но и в квартали в големите градове.

Пътят на Япония предвещава това, което ще се случи в много области на света. Китай, Южна Корея, Италия и Германия са поели по сходна траектория; САЩ също, но по-бавно. Преди 5 години светът достигна застрашителна точка: за пръв път в историята възрастните на 65 и повече години станаха по-многобройни от децата под 5 години.

Ако Япония може да служи за някакъв ориентир, застаряването ще промени тъканта на обществото както по очевидни, така и по скрити начини. Ще се натрупа голяма сметка, която правителствата ще се затрудняват да платят. Посрещането на предизвикателството няма да е лесно, но не е нужно бъдещето да включва само упадък. Опитът на Япония с характерното ѝ внимание към детайла и дизайна подсказва, че екстремното

застаряване – свят, в който все по-голяма част от населението е възрастно – може да вдъхнови ера на иновации.

През 2020 г. японското здравно министерство стартира осем „живи лаборатории“, посветени на разработването на роботи медицински сестри. И все пак по някакъв начин цялата страна е една голяма жива лаборатория, която се бори с последиците от бързо застаряващото си общество. В бизнеса, академичните среди и общностите в цяла Япония се провеждат безброй експерименти, всичките с цел да поддържат здравето на възрастните хора възможно най-дълго, облекчавайки товара на грижата за най-уязвимите членове на обществото.

ОСАМУ ЯМАНАКА е на мисия да предотврати самотната смърт. Няколко пъти седмично 67-годишният лекар напуска клиниката си в Йокохама, за да обикаля

ВЛЯВО

Хирому Инада, на 89 години, тренира във фитнес в Чива, на Токийския залив. Откак е навършил 70, се е състезавал в 66 триатлона. През 2018 г. Инада станал най-възрастният триатлонист, финиширал на световното първенство „Айрънмен“. Той тренира ежедневно, подготвяйки се за тазгодишното състезание. „Дори и да смятам, че нещо не е възможно, аз се пробвам – казва той – и внезапно се оказва, че е възможно.“

ДОЛУ

Фумие Такино, на 90 години (отпред) е основателка и най-старата членка на *Japan Pot Pot*, старши отбор мажоретки в Токио. Цели 26 години тя тренира веднъж седмично. „Важно е да бъдеш себе си и да правиш онова, което ти се прави, независимо от възрастта ти“ – казва тя.

пенсионери, които живеят сами в паянтови едностайни жилища в Котобукичо. Този беден квартал се разраснал по време на следвоенния строителен бум, за да подслони работници, и сега е дом на възрастни получатели на социални помощи и „хора, избягващи задълженията към обществото по една или друга причина“ – казва Яманака, – алкохолици, психичноболни, бивши затворници.

При една от спирките си Яманака посещава 83-годишния Сеиджи Ямазаки, бивш строителен работник. По навик Яманака заобикаля асансьора и упорито изкачва стълбите на седемте етажа без почивка, носейки опърпаната черна чанта, принадлежала на баща му – също лекар. Пациентът му лежи на болнично легло, а единият му юмрук е постоянно свит. Освен леглото в тясната стая има мини хладилник, микровълнова фурна, колекция от плюшени играчки Мечо Пух и почти нищо друго.

„Замаян съм – казва той на лекаря. – Как ми е кръвното налягане?“ Яманака измерва жизнените показатели на прикования на легло мъж, уверява го, че ще провери лекарствата му, и преглежда списъка с посетителите; тук ежедневно идват и здравни работници, за да донесат храна, да му дадат лекарства и да сменят пелените му.

Японската осигурителна система за дългосрочна грижа е сред най-щедрите в света и нуждите на Ямазаки са добре покрити. В сравнение с хората в други индустриализирани държави японците получават много повече облаги, отколкото заплащат чрез данъци и застраховки. Програмата субсидира между 70 и 100% от грижата за възрастните в зависимост от дохода. Преди да започне да действа системата през 2000 г., болните възрастни постъпвали в болници и оставали там до смъртта си. Сега умират предимно в домовете си. „В някои отношения – казва Яманака – ние сме най-развитата социалистическа страна по отношение на медицинските грижи.“

Но системата има и ограничения. Вече има недостиг на здравни работници; правителството изчислява, че страната ще се нуждае от още 700 000 до 2040 г.

Предложените мерки включват повишаване на заплатата им, привличане на пенсионери и доброволци, рекламиране на сестринската грижа като кариера, използване на роботи и – последно, като най-вероятно ще си остане последна мярка – приемане на повече чужденци като работници. Имигранти от страни като Виетнам и Филипините работят в домовете за възрастни, но има строг контрол върху броя на визите за квалифицирани работници. Японският консерватизъм, комбиниран с трудния за научаване език, е пречка за попълването на липсите чрез социални работници от чужбина.

Междувременно цената на услугите расте. Социалните разходи, които включват общественото здравеопазване, дългосрочната грижа и пенсиите, са се утроили между 1990 и 2022 г., финансирани от държавния дълг. „Универсалната система, която сме въвели, има много предимства и хората са свикнали с нея – казва Хиротака Унами, старши помощник на премиера Фумио Кишида. – За да я поддържаме, трябва да възстановим баланса между ползите и задълженията. Иначе не е устойчива.“ Решението, казва той, е четворно: да се ускори икономическият растеж, да се насърчат повече жени и възрастни хора да работят, да се вдигне данъкът върху потреблението и да се ограничат социалните разходи. „Целта е повече възрастни хора да допринасят за обществото, вместо да получават от него“ – казва Унами.

Това е стряскащ списък. Икономическият растеж не може да се предизвика по желание. Увеличаването на данъците е непопулярно: на Япония ѝ отнело 5 години да повиши данъка върху потреблението от 8 на 10%. Над 70% от японските жени на 64 години и по-млади вече работят, но предимно на непълно работно време поради недобрите възможности за детска грижа и финансовите обезкуражаващи фактори, включително по-лошо заплащане от това на мъжете.

Правителството се опитва да вдигне пенсионната възраст, която е 65 години, и да накара хората да работят по-дълго. През 2021 г. над една трета от японските компании оставяли хората да работят и

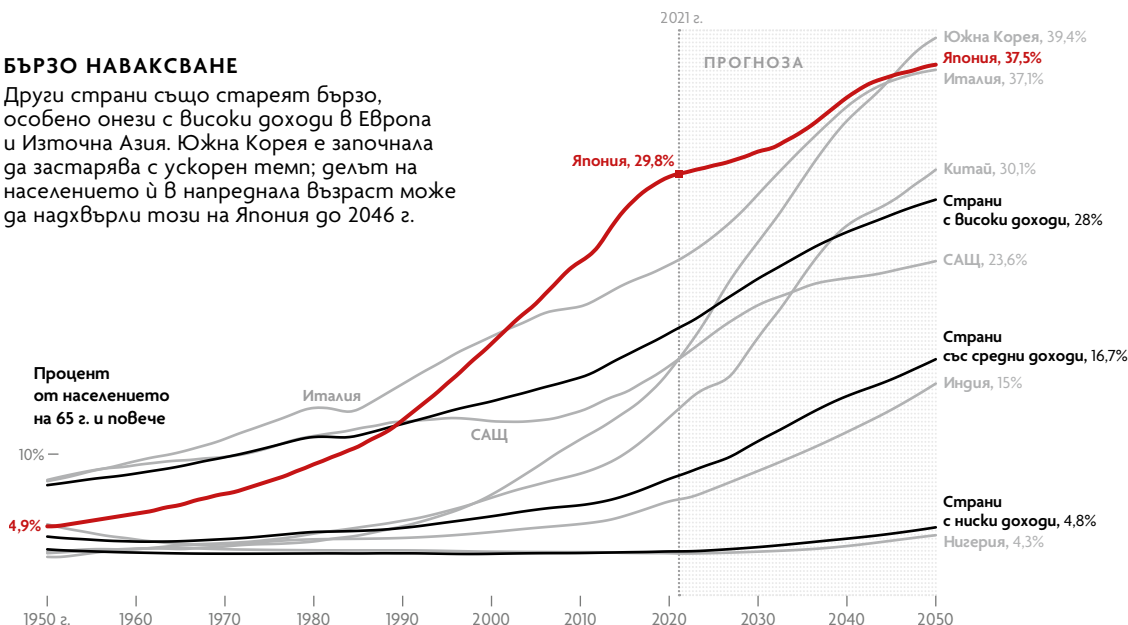

ВЪЗРАСТНА НАЦИЯ

С близо 30% от населението на възраст 65 години и повече, Япония има най-застаряващото население на Земята (с изключение на миниатюрното Монако). Средната възраст от 48,7 години доста надвишава световната, която е 30,2. Но докато прирастът намалява, много страни следват побеляващата траектория на Япония.

БЪРЗО НАВАКСВАНЕ

Други страни също стареят бързо, особено онези с високи доходи в Европа и Източна Азия. Южна Корея е започнала да застарява с ускорен темп; делът на населението ѝ в напреднала възраст може да надхвърли този на Япония до 2046 г.

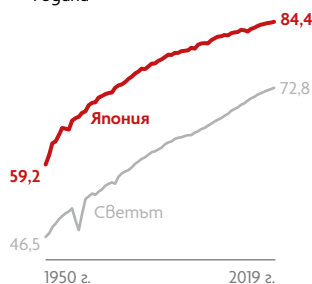

КАК ЯПОНИЯ ОСТАРЯ ТОЛКОВА

Водеща по дълголетие

Здравословните навици заедно с напредналото здравеопазване помагат за удължаването на средната продължителност на живота в Япония с близо 12 години повече от световната.

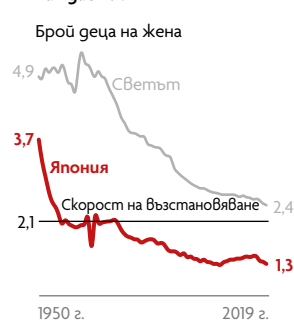
Очаквания за продължителност на живота при раждането
Години

Ниска раждаемост

От 1974 г. насам раждаемостта в Япония е под 2,1 деца на жена – нивото, необходимо да се поддържа населението на една страна.

Раждаемост

Ограничена имиграция

Според експертите ксенофобията и стриктните изисквания намаляват допускането на имигранти в Япония в сравнение с други страни с високи доходи.

Нетна миграция

след 70 години; през 2016 г. това правели само 21%. Демографското положение не оставя други възможности: изчислено е, че до 2050 г. почти 38% от населението на Япония ще е на 65 години и повече, което ще подложи работната сила на огромен натиск да го издържи. „Не мисля, че имаме работещи отговори – казва Сагири Китао, икономист от Токийския университет. – Честно казано, е твърде късно. Политиците не искат да говорят за намаляване на помощите.“

ПОВЕЧЕ ОТ ПОЛОВИНАТА общини в Япония сега се определят като обезлюдени, като населението им е намаляло с над 30% от 1980 г. насам. В много от тях по-възрастните жители се организират, за да адаптират общностите си към тази нова реалност. Един жилищен комплекс в Йокохама, на противоположната страна на о-в Хоншу спрямо Ивасе, е емблематичен за това как застаряването из основи променя Япония.

В „Камиго Неополис“ 868 отделни къщи са кацнали на върха на стръмен хълм. „Дайва Хаус“, една от най-големите строителни фирми в Япония, открила комплекса през 1974 г., за да даде домове на експлозията от млади семейства, която последвала следвоенния бейби бум. Предназначена за общност от типа „спалня“ за наемни работници, които пътували час и половина с влак до Токио, тя е един от 61-те „неополиса“. В Камиго жителите могли да стигат пеша до магазините и до основното училище. Днес над половината от 2000-те жители на Камиго са на 65 години или повече. Училището било затворено още преди години. Магазините ги няма. Четирите парка са обрасли в бурени. Жителите се шегуват, че „Неополис“, което означава „Нов град“, вече е „Град за старци“.

В търговския център „Еон“ до жп гарата в Камиго, на 18 минути с автобус надолу по хълма, има цяла редица с продукти за сестринска грижа, например престилки, които се използват при къпане на възрастни пациенти, чували за пелени за възрастни, абсорбиращи миризмите тъкани, които се закачат на табелите на леглото, и торбички със сгъстител на прах, наречен *toromi*, който се слага

в напитки и супи, за да се предотвратят задавяне.

Докато населението на Камиго намалявало и обитателите му застарявали, жителите се почувствали физически и социално изолирани. Сред хората възникнала хлабава мрежа, за да проверяват помежду си как са, която прераснала в комитет, наречен „Камиго Мачизукури“, термин за типично японска форма на обществено сътрудничество. През 2016 г. групата започнала да лобира пред „Дайва Хаус“ да изгради централен район за пазаруване и социализиране. Резултатът бил едноетажна сграда с мини-маркет, сергия за плодове и зеленчуци, пет маси със столове и видеоекран. Има външна веранда с пейки. В тоалетната на центъра има дълбока мивка, предназначена за изпразване на съдържанието на колостомни торбички, сега повсеместно улеснение в Япония, отбелязано

ВЛЯВО

Тояма, град на най-големия остров, се е стремил да стане по-гостоприемно място за остаряване. Една от ключовите инициативи е центърът за превантивна грижа „Кадокава“, където има басейни за физически упражнения, подхранвани от горещи извори. Всеки ден около 250 възрастни хора тренират тук.

ДОЛУ

Таира и Ичи Кацута, на 89 и 85, щастливо женени, имат деменция. Те живеят сами в апартамент в Токио, като често си разказват истории, които само те разбират. В Япония един на всеки 5 души над 65 години има деменция.

с разпознаваме изображение на вратите на тоалетните.

„Мислим да създадем транспортна система до болницата за хора, които не могат да се придвижват“ – казва Нобуюки Йошии, 74-годишен пенсионер и баща на три деца. Той се преместил в Камиго преди повече от 40 години заради лесния достъп до места за сърфиране и процъфтяващата тогава джаз сцена в центъра на Йокохама, на кратко пътуване с кола в северна посока. Десетилетия наред Йошии ставал в 5 сутринта, за да стигне до бюрото си за архитектурно планиране в Токио, като често се прибирал в полунощ. Напоследък оглавява комитета „Мачизукуру“. Едно от най-важните желания в списъка е и местна клиника за сестринска грижа.

Камиго е един малък пример за това как работят японските общности за осигуряване на възможност за остаряване на място. Тояма, град с над 410 000 жители, който включва и Ивасе, е по-амбициозен пример по отношение на промените в градското пространство и вече се дава за пример навсякъде. Катализатор бил Масаши Мори, който до 2021 г. бил харизматичният кмет на Тояма в продължение на близо 20 години. Той пътувал по целия свят, търсейки идеи за удобства за възрастните хора. Вдъхновен от лекорелсовия транспорт в Портланд, Орегон и в Страсбург, Франция, Тояма пуснал трамваи, които възрастните ползват с намаление и могат да се качат в тях, без да изкачват стълби. Влизат в местните атракциони безплатно с внуците си. Градът превърнал затвореното училище в център за превантивни грижи, функциониращ като здравен клуб за по-възрастните, с фитнес оборудване, тренировки и басейни до кръста, като единият е с вградена бягаща пътека и перила.

„Когато хората вървят повече, харчат по-малко по лекари“ – казва Мори, на 69 години, който сега отглежда крушови насаждения. Той има гъста, боядисана в черно коса и надпис „Г-н Мори“, избродиран на маншетите на ризата му. „Трябва да ги накараш да са активни и да общуват с други хора.“ Мори е горд със свършеното в Тояма за създаването на по-компактен,

лесен за обикаляне град. „Ние предприехме инициативата отрано“ – отбелязва той.

В селските райони на Тояма близо 40% от населението е на над 65 години. Обслужва го лъскав здравен център, който предоставя домашни грижи. „Умножават се неженените синове, живеещи с възрастните си майки, както и двойките, в които и двамата партньори са с деменция“ – казва Наоко Кобаяши, един от тримата лекари в центъра, които работят, за да намалят страданията на застаряващите си пациенти и на източените им семейства. „Умирането не е лесна работа.“

Градът няма толкова голям успех при справянето с празните „кѝци призраци“, които никой не иска, особено онези, в които някой е починал в самота. В Япония има над 8 млн. такива. Законите бавно се променят, за да позволят на местните власти да глобяват и публично да доклават недобросъвестните собстве-

ВЛЯВО

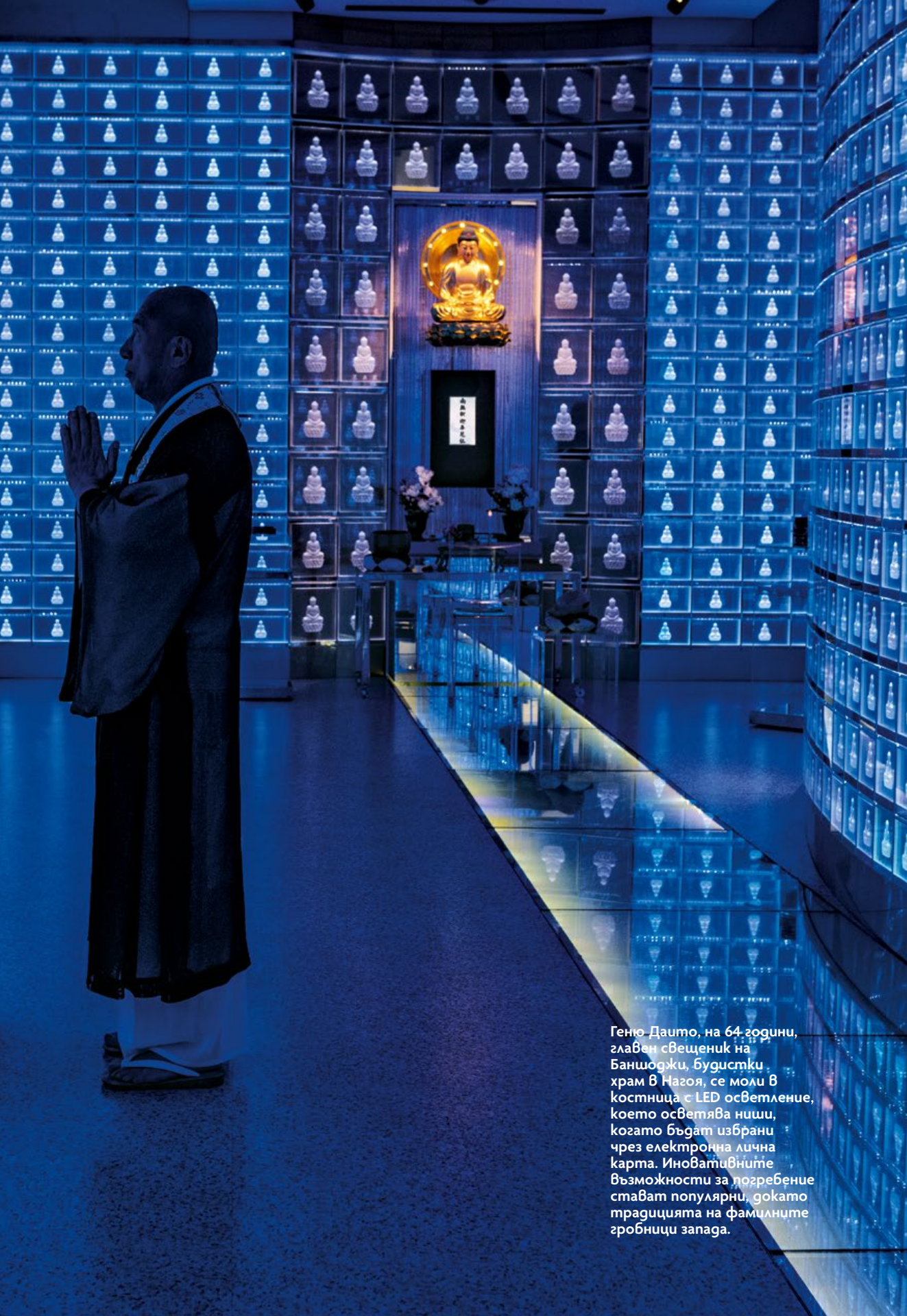
Докато пада нощта в дома за възрастни *Activa Biwa* в Оцу, град близо до Киото, един робот патрулира, като тихо отваря вратата на всяка стая, за да провери как са обитателите. Ако забележи нещо необичайно, изпраща снимки на гледачите. Много домове за възрастни експериментират с технологии, проектирани да намалят товара върху служителите.

ДОЛУ

Казуко Кори, на 89 години, говори на Теленоид в „Юме Паратиис“, дом за възрастни в Амагасаки, град близо до Осака. Гледач говори дистанционно през него. Андройдът се изследва като начин да се стимулират разговорите с хора, страдащи от деменция.

Геню Даито, на 64 години, главен свещеник на Баншоджи, будистки храм в Нагоя, се моли в костница с LED осветление, което осветява ниши, когато бъдат избрани чрез електронна лична карта. Иновативните възможности за погребение стават популярни, докато традицията на фамилените гробници запада.

ОТНОВО СВОБОДНИ

Ембрион на зебров
акула, осветен от
задната страна,
се извива във
вътрешността на
яйце в защитната
си торбичка,
позната на
разговорен език
като „чангичка
на русалка“, в една
ясла за акули в
Индонезия. След
като се излюпи, ще
я пуснат на свобода,
за да подпомогне
възстановяването
на популациите
на застрашените
акули в архипелага
Рагжа Амнат.

Аквариуми по целия свят отглеждат застрашени акули и ги пускат в морето. Това е безпрецедентна мисия. Която може и да проработи.

ТЕКСТ: КРЕЙГ УЕЛЧ
СНИМКИ: ДЕЙВИД ДУБИЛЕ И ДЖЕНИФЪР ХЕЙС

A full-page underwater photograph showing a diver in a black wetsuit and gloves reaching out towards a zebra shark. The shark has a light-colored body with dark, wavy stripes and spots. They are in a clear, blue-green underwater environment with some wooden posts and a mesh fence visible in the background. The water surface is visible at the top with some bubbles and light reflections.

Неша Ичига,
индонезийски морски
биолог, внимателно
пренася пограстваща
зеброва акула в
морско ограждение
в Центъра по
изучаване и опазване
„Раджа Ампат“
на о-в Кри. Екип
„бавачки“ на акули ще
изтеглят и измерят
животното като
част от последния му
преглед в деня преди
освобождаването му.

Н

НЕША ИЧИДА КОЛЕНИЧИ в тюркоазена лагуна при островите Раджа Ампат в Индонезия и нежно загребва бебе акула. Съществува, което се извива под пръстите ѝ, прилича на детско хрумване. То е тънко и мускулесто, с тъмни петна, бледи ивици и кръгове, които го изпъстрят чак до опашката, която сякаш няма край.

Това е 15-седмична зебров акула. Подобно на всички зеброви акули, тя се е излюпила от яйце. Но това яйце било снесено в аквариум в Австралия, а после докарано по въздух до Индонезия, където се излюпило в контейнер в новосъздадена акулска ясла. Родителите на малкото били уловени преди години край Северен Куинсланд, където зебровите акули са обичайни. Но тук, в Раджа Ампат, около 2400 км на северозапад, зебровите акули са почти изчезнали – жертви на глобалната търговия с акули. Между 2001 и 2021 г., въпреки над 15 000-те часа търсене, изследователите преброили само три.

Тази акула е продукт на голяма идея. Учени от десетки от най-известните аквариуми в света са се съгласили, че развъждането на множество видове застрашени акули и скатове в плен и пускането на малките им по цял свят може да помогне за възстановяването на океанските хищници – а може би и на самите морета. Зебровите акули са първи. Ичида, индонезийски морски биолог, е тук, за да освободи първата от тях. Затова в един горещ януарски ден под извисяващите се варовикови форми на отдалечените острови Уаяг, на около 140 км с кораб от най-близкия

Зебровите акули се смятат за застрашени в глобален мащаб, но няколко аквариума с такива акули в плен, включително аквариумът „Шег“ в Чикаго, оставят зрелите екземпляри да се чифтосват и да снасят яйца, които се транспортират до Индонезия.

Националното географско гужество, посветено на осветляването и опазването на чудесата на нашия свят, финансира подводната фотографска работа на изследователя Дейвид Дубиле от 2012 г. насам. Дубиле и Дженифър Хейс документират и красотата, и опустошението в нашите океани.

ИЛЮСТРАЦИИ: ДЖО МАККЕНДРИ

град, наблюдавам как малкото същество се извива под ръцете ѝ. Ичида, която обикновено е общителна и весела, е притихнала. Тя е прекарала месеци, подготвяйки тази акула за новия ѝ живот. Дори ѝ е дала име – Чарли. Сега е време да се сбогуват.

Дланите ѝ се отварят и Чарли се изплъзва, а длъгата му опашка се извива, докато се гмурва към пясъчното дъно и неизвестното си бъдеще.

ЕДИН ОТ ВСЕКИ 11 МОРСКИ растителни и животински видове, оценени от Международния съюз за защита на природата, днес

е застрашен от изчезване. Това включва дюгоните, някои морски охлюви, някои корали, някои попчета, някои скорпени, някои видове тон и някои китове. Но малко същества биват избивани толкова бързо като акулите и скатовете. Въпреки че са оцелели след четири масови измирания в продължение на 420 млн. години, днес сред гръбначните само земноводните изчезват по-бързо. Според изследване, ръководено от Никълъс Долви, водещ експерт по акулите към университета „Саймън Фрейзър“ в Британска Колумбия, 37% от видовете акули и скатове са в риск от изчезване.

Островите Уаяг в северната част на Раджа Ампат са лабиринт от пясъчни плажове, тюркоазени лагуни и атоли, осяени с варовикови кули. Някога в тези далечни води било пълно с рибарски лодки, които почти унищожили зебровите акули. Днес това е морски резерват, охраняван от рейнджъри, който дава убежище на акули, скатове, костенурки и други морски животни.

ЗАЩИТЕНИ ВОДИ

Учените очакват реинтродуцираните зebroви акули да останат в предпочитаното им местообитание – пясъчните плитчини, – близо до първия резерват за акули и скатове в Югоизточна Азия.

Прекомерният риболов е основната причина. Законният или незаконният риболов допринася за рисковете, пред които са изправени всички застрашени видове акули, и е единствената основна заплаха за две трети от тях. Всяка година се консумира месото на милиони акули по цял свят. А акуловите перки се използват за супа, предимно в Азия.

Акулите са жизненоважни за морския свят. Те поддържат във форма океанските хранителни мрежи, като ловуват по-дребни създания, които иначе могат да станат твърде многобройни и да съсипеят естествените системи, изхранващи милиарди хора. За да се защитят акулите, трябва да се спре прекомерният риболов. Но дали междувременно не могат да се поправят някои от вече нанесените вреди? Може ли акулите да бъдат върнати обратно от ръба на изчезването, като се отглеждат в плен и се връщат в дивата природа – не произволно, а с помощта на най-точните научни данни? Това били въпросите, които накарали Марк

Трдман, океанолог към Международното дружество за опазване на природата, да убеди няколко аквариума да се обединят и да създадат *ReShark*.

Групата, вече включваща 75 партньори от 15 страни, включително 44 големи аквариума, цели да освободи 585 бебета зebroви акули в Раджа Ампат за 10 години.

Целта е да се създаде самоподдържаща се дива популация, а после да се приложи същата техника и върху други видове акули – не просто няколко, а възможно най-много, казва Лиса Хуупс, старши директор на изследването и опазването към Аквариума в Атланта, Джорджия, партньор на *ReShark*.

Учените често се борят с изчезването, като реинтродуцират видове. Направили са така с големите панди в Китай, със златните лъвски тамарини в Бразилия, с кондорите в Калифорния. Пилоти от САЩ научили родени в плен американски жерави да мигрират в дивата природа, като ги предвождат с ултралек самолет. Почти 30 години след като свитите вълци били реинтродуцирани в националния парк „Йелоустоун“, тези представители на сем. Кучеви напълно са се реинтегрирали в екологичната тъкан на парка.

Но реинтродуцирането в моретата и океаните е сложно и рядко. Океаните са огромни и морските животни са трудни за проследяване. Заплахите са трудни за контролиране. „Всичко е по-трудно, що се отнася до океана“ – казва морският биолог Дейвид Шифман.

През 2017 г. изследователи се опитали да уловят калифорнийски морски свине – гребни, редки делфини в Калифорнийския залив, които били убивани като страничен улов в мрежите на рибари браконieri. Надявали се да преместят животните в убежища, а после да ги реинтродуцират, щом мексиканското правителство установи контрол над риболова. Учените обаче изоставили плана, когато стресът убил първата възрастна калифорнийска морска свиня, която хванали.

Въпреки това учените все повече осъзнават, че животните в плен могат да са ключови за връщането на морето в дивия му вид. Година след смъртта на морската свиня комисия от Международния съюз за защита на природата насърчил експертите

ОТГЛЕДАЙ И ПУСНИ

Международният колектив на *ReShark* цели да възстанови застрашени видове акули и скатове в познатите им исторически ареали, което е благословия за морските екосистеми. Първият им проект е да заселят отново индонезийските води.

Как се възпроизвеждат акулите

Зебровата акула – хрисима, застрашена и снасяща яйца – е идеалният първи кандидат за реинтродуциране. Яйцата са по-лесни за транспортиране от живите акули.

ЖИЗНЕН ЦИКЪЛ

ПУСКАНЕ В МОРЕТО

ЯЙЦЕ

1 седмица

1 Селекция на яйцата
Партньорски институции развъждат акулите и оценяват яйцата по отношение на здравето и генетичната им жизнест.

2

2 Превоз
Избраните яйца внимателно се пакетират, слагат се в кутии и се изпращат зад граница чрез официалните митници.

3

3 Инкубатор в Раджа Ампат
Местни екипи се грижат за малките в аквариуми, а после ги прехвърлят в морски оградения, за да се научат да оцеляват.

НОВОИЗЛУПЕНО
МАЛКО
реален размер
ок. 30 см

ИЗЛУПВАНЕ

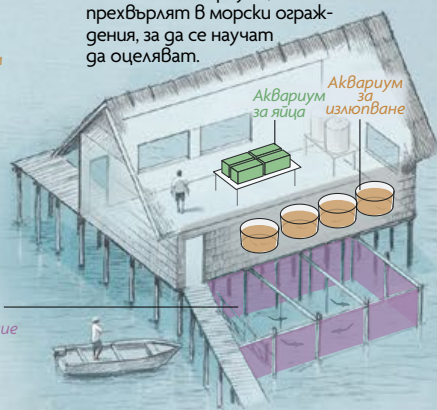
Аквариум
за малки

МАРКИРАНЕ

Външно
морско
ограждение

На 4–5
месеца

4 Освобождаване и наблюдаване
Подрастващите се маркират и когато станат готови, се освобождават в морски резервати.

70 см или повече

Продължителност
на живота 30–40 г.

Опасен
плавник

да продължат да търсят безопасни начини за залавяне на делфини, защото реинтродукциите може да са необходими за спасяването на други видове, като южноамериканските лаплатски речни делфини или западноафриканските камерунски делфини.

Не че млади акули не са били връщани обратно в морето. Аквариум в Малта отглежда и пуска обратно в Средиземно море бебета акули, излюпени от яйца, събрани от мъртви акули, които се продават на близките рибни пазари. Друг аквариум в Швеция пуска бебета котешки акули на свобода в един фиорд. Но тези усилия, колкото и добронамерени да са, са по-сходни на това зоопарковете да отворят клетките и да пуснат на свобода излишните папагали, отколкото на програми, предназначени да възстановят изтребените популации. Те са много малки по обхват и често дори не включват застрашени видове. Обикновено заобикалят и най-належащия проблем: докато не бъде спрян прекомерният риболов на местата, където се освобождават акули, добавянето на още от тях няма да върне вида.

Затова Долби, който 11 години е бил съпруг на групата от специалисти по акулите към Международния съюз за опазване на природата (МСОП), отначало бил скептичен относно плана на *ReShark*. Той знае, че възстановяването на популациите на акулите изисква нещо повече от това просто да се хвърлят акули в океана. Виждал е твърде много зле планирани експерименти. „Почнах да се изморявам от тези изпълнени с надежда, но безполезни проекти“ – каза ми той. Затова задал някои трудни въпроси и останал изнедаден. „Тази инициатива е различна.“

Неговата наследница в МСОП, Рима Джабадо, е съгласна. Тя нарича това първото реинтродуциране на акули, което е виждала, което „може да даде шанс на вида да не изчезне“.

ОТ ВЪЗДУХА РАДЖА АМПАТ изглежда почти мистичен. Пищни равнинни гори от палми, храстовиден махагон и тропически плодни дървета се издигат от стотици варовикови острови. Атоли, пясъчни плитчини и смарагдови мангрови заливи отстъпват пред дълбокото синьо, където се срещат Индийският и Тихият океан.

Това са едни от най-богатите на видове води на планетата. Баракуди се стрелкат покрай

Женска подрастваща зебровата акула в морско оградение край Крилови охлюв. Жители на Раджа Ампат и „бавачки“ на акули събират охлюви от околните води, които после се претеглят и се разпръсват из оградението, за да се насърчи естественото поведение при търсене на храна.

звездни летрини, докато електриковосини цезии се плъзгат покрай гигантски горгониеви корали. Мястото е дом за около 1600 вида риби, заедно с три четвърти от познатите видове твърди корали на планетата. „Не само, че всичко буквално е плътно покрито, гъмжи и се движи от живот, а и цветовото разнообразие ще ви отнесе главата“ – казва Ерин Майър, вицепрезидент на програмите и партньорствата за опазване на природата към Сиатълския аквариум, която помага в управлението на проекта за зебровите акули.

Майер крачеше по един кей до нова ясла за акули край о-в Кри, на 104 км южно от Уаяг.

До нея колежката ѝ Ичида беше потънала до кръста в морско ограждение, където Чарли получаваше последния си общ преглед в деня, преди да го освободят. Друга акула, Кейтлин, която щеше да бъде освободена 30 минути след Чарли, обикаляше около краката на Ичида.

В ограждението Ичида хвана Чарли и го преобърна – трик, който кара зebroвите акули да останат неподвижни, „като котка, която идва, за да ѝ погалише коремчето – казва Майър. – Галите ѝ коремчето, а тя просто застива“.

Една „бабачка“ на акули измери Чарли за последно: 74 см. Вече беше достатъчно голям, надяваха се Майър и Ичида, за да не го изяде

някоя гладна галапагоска акула. Беше се научил сам да си лови вечеря. Два преподавателя, имплантирани под кожата му, ще позволяват на учените да проследяват движенията му.

На разсъмване двете акули щяха да бъдат натоварени в охладители на 6-метрова моторница за многочасовото пътуване до мястото на освобождаването им. Майър щеше да им подготви похапване за пътуването, като се увери, че всяка от акулите има по равен брой залъци: 13 охлюва.

В ГЛОБАЛЕН МАЩАБ ние убиваме акулите по-бързо, отколкото аквариумите биха могли

Индонезийски риби кардинали и стъклени пемфери пулсират и се вият около корал горгония под коралова тераса в Уаяг. Раджа Ампат е дом на около 1600 вида риби и на три четвърти от видовете твърди корали в света. Уаяг е сред най-забележителните му региони.

ИНСТАГРАМ

АНДРЕА ФРАЦЕТА

ОТ НАШИТЕ ФОТОГРАФИ

КОИ

Италиански фотограф,
който изследва връзките
между хората и природата

КЪДЕ

Бреша, Италия

С КАКВО

Фотоапарат Sony 7R4
с обектив 16-35 мм

Когато Ковид-19 започна глобалното си разпространение през 2020 г., Италия беше сред първите страни, усетили страховитите му последствия. През март Фрацета снима болнични сцени в тежко пострадалите градове Бергамо и Бреша. Три години по-късно местните власти го поканили да стане свидетел на възстановяването им и на едногодишна инициатива за рекламиране на италианската култура. Край Пиаца дела Витория в Бреша той заснел тази скулптура на местния автор Стефано Бомбардиери, символизираща свързаното с пандемията усещане за безвремие.

National Geographic има над 439 милиона последователи в Инстаграм. Присъединете се и вие на: **@natgeo**, **@natgeotravel**, **@natgeointhefield**, **@natgeoadventure**, **@natgeoyourshot**, **@natgeotv**, **@natgeowild**, **@natgeodocs**.